

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ ДО СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 378.147:78:316.64

Олена Денис, аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ ДО СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Публічність виступів підсилює психологічну напруженість виконавця. Напруга відображається в різноманітних переживаннях, які позначаються на якості виконавської діяльності. У статті здійснено аналіз літератури з психології, музичної психології, музичної педагогіки, щодо проблем студентів-музикантів у процесі підготовки до публічного виступу та під час нього. Висвітлено сутність феномену психологічного бар'єру, його функцій в контексті сценічної діяльності студентів-музикантів, а також поняття сценічного бар'єру, опанування якого є необхідною складовою навчального процесу.

Ключові слова: психологічний бар'єр, сценічний бар'єр, сценічна діяльність, публічний виступ, індивідуально-психологічні особливості.

Лит. 13.

Елена Дэнис, аспирант кафедры общей педагогики и дошкольного образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФЕНОМЕНА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ БАРЬЕРОВ В КОНТЕКСТЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-МУЗЫКАНТОВ К СЦЕНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Публичность выступлений усиливает психологическую напряженность исполнителя. Напряженность отображается в различных переживаниях, которые сказываются на качестве исполнительской деятельности. В статье приведен анализ литературы по психологии, музыкальной психологии, музыкальной педагогике, касательно проблем студентов-музыкантов в процессе подготовки и во время публичного выступления. Рассмотрена сущность феномена психологического барьера, его функций в контексте сценической деятельности студентов-музыкантов, а также понятие сценического барьера, овладение которым является необходимой составляющей учебного процесса.

Ключевые слова: психологический барьер, сценический барьер, сценическая деятельность, публичное выступление, индивидуально-психологические особенности.

Olena Denys, Postgraduate Student of the General Pedagogics and Preschool Education Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE THEORETICAL PRINCIPLES OF THE PHENOMENON OF PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF PREPARATION OF STUDENTS-MUSICIANS TO STAGE ACTIVITY

One of the most urgent tasks of professional formation of students of music professional schools is the formation of skills for overcoming the stage barriers during public appearances. Capturing a stage barrier is a necessary component of the learning process, as a certain result of a long-term student's work will be a public performance.

The public performance should be considered as intence and stressful. The exertion is shown in various experiences that affect the quality of the performance. Therefore, it is relevant to search for effective measures of the formation of an optimal state for successful implementation of professional tasks during a speech.

The peculiarity of mental states that musicians feel on stage is due to many factors. Among them, the permanent exhausting labor, competition that is specific to the professions associated with public performances. Understanding the essence of the notion of psychological barrier and knowledge of the functions of psychological barriers will allow teachers to use them with the developmental and educational purposes. This will prevent the emergence of psychological barriers in different scenic situations; will help identify promising difficulties for students in the process of stage activity; it will become possible to more effectively organize the interaction between the teacher and the student.

The article analyzes the literature on psychology, musical psychology, musical pedagogy, and the problems of students-musicians in the process of preparation for and during the public performance. The essence of the phenomenon of the psychological barrier, its functions in the context of the stage activity of students-musicians, as well as the concept of a stage barrier, the mastery of which is a necessary component in the educational process, is highlighted.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ ДО СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

The phenomenon of "psychological barrier" is considered as a complex formation, which contains a number of different semantic shades: a barrier, difficulty, a block, barriers, psychological mood of the individual. This testifies to the complexity and interdisciplinarity of this phenomenon.

Keywords: *the psychological barrier, the stage barrier, the stage activity, the public performance, the individual psychological peculiarities.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним з актуальних завдань професійного становлення студентів музичних фахових навчальних закладів є формування навичок долаття сценічних бар'єрів під час публічних виступів. Опанування сценічного бар'єру є необхідною складовою в навчальному процесі, адже певним підсумком тривалої роботи студента буде, власне, публічний виступ.

Відсутність навичок долаття сценічного бар'єру стримує задоволення потреб особистості студента. Проблема полягає в тому, що студенти отримуючи багато фахових індивідуальних занять з викладачами, займаючись багато годин самостійно, в процесі вивчення творів, які входять в навчальні плани, не завжди встигають оволодіти навиками, які необхідні під час публічного виступу. Особливо страждають студенти, які не вірять в свої здібності, які очікують невдачі на сцені, які відчувають підвищений рівень тривожності, "затиснутість", страх помилитися, і скоріш за все вони і потерплять невдачі, головним чином тому, що не відчувають впевненості у своїх силах або не можуть подолати психологічні бар'єри, які вже накопичилися.

На сьогоднішній день дослідження доводять часто травмуючий вплив сценічних випробувань на психіку студента. Студенти, які пережили негативні переживання, внутрішній дискомфорт під час невдалих виступів нерідко приймають рішення про зміну діяльності, професії. З історії публічних виступів відомо багато фактів, коли відомі актори і музиканти боялися сцени, боролися із страхом вийти на сцену, серед них відомі: Ф. Шаляпін, К. Станіславський, П. Казальс, П. Чайковський та інші. Тому, момент переживання фрустрації після невдалого публічного виступу, особливо в студентів фахових музичних навчальних закладів, потребують розуміння потреби формування певних навичок, для запобігання таких випадків надалі. Якщо накопичувати негативний досвід від невдалих публічних виступів, буде зростати рівень сценічного бар'єру.

Аналіз професійної підготовки студентів музичних фахових навчальних закладів передвищої освіти до публічного виступу дають можливість виявити ряд прогалин у самому процесі формування навичок долаття сценічних

бар'єрів; відсутність загальнопедагогічного і методологічного забезпечення процесу формування навичок долаття сценічних бар'єрів; відсутність висвітлення педагогічних умов, як важливого засобу педагогічного впливу на учня, в процесі формування навичок долаття сценічних бар'єрів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Є певні теорії, напрацювання в музичній психології та музично-педагогічних теоріях про стан сценічних перешкод, хвилювань. Серед відомих педагогів-музикантів це питання виствітлюють в своїх працях Г. Клікштайн, Г. Нейгауз, Л. Баренбойм, Л. Коган, С. Савшинський, К. Мартінсен, Дж. Горрі та ін. В галузі музичної психології, в працях Г. Ципіна, В. Петрушина, Л. Бочкарьова, А. Готсдинера, І. Тарра, Х. Мюллера, О. Саннікової та ін., особливо глибоко досліджується тема сценічних перешкод, хвилювань, як основних передумов виникнення сценічних бар'єрів. Зокрема дослідники О. Кондаш, Г. Ципін, Ю. Литвіненко вказують, що корінь проблеми сценічного хвилювання слід шукати в мотиваційній сфері особистості. Модель освітньо-виховної роботи, має відповідати теорії формування вольової та мотиваційної сфер музиканта.

Кожен дослідник пропонує власну теоретико-методичну концепцію: Л. Бочкарьов розглядає проблему "естрадного хвилювання" крізь призму "музично-виконавської обдарованості", важливим компонентом якої визначає "експресивно-комунікативні здібності" музиканта. В. Петрушин, продовжуючи цю лінію, розробляє концепцію формування "оптимального концертного стану" шляхом спеціальних вправ. О. Кондаш будує свою теорію ґрунтуючись на наукових підходах до вивчення тривожності та емоційних станів. Ю. Литвіненко створює свою систему на основі теорії стресових станів. Зарубіжні автори Г. Клікштайн, Х. Мюллер відштовхуються від емоційної природи сценічного хвилювання, джерелом якого виступає емоція страху. О. Саннікова провела ряд теоретико-емпіричних досліджень проблеми сценічних бар'єрів особистості, виявивши зміст і джерела їх виникнення.

Про методи роботи над собою, про сценічне самопочуття і методи роботи для оптимізації сценічного самопочуття писав і видатний педагог й актор К. Станіславський.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ ДО СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз наукової літератури показує, що недостатньо розкриті умови, стратегії та фактори долання сценічних бар'єрів, а також питання їх компенсації в процесі навчання студентів, що буде направлятися на актуалізацію розвитку їх резервів та внутрішнього потенціалу. Мало висвітлені у сучасній педагогічній психології є і питання прогнозування, профілактики сценічних бар'єрів; пошуку технік і технологій, які би забезпечували ефективність у питанні проблеми долання сценічних бар'єрів. При цьому особливо гостро дане питання постає у висвітленні діагностики і профілактики, власне, сценічних станів під час публічних виступів.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз теоретичних засад психологічних бар'єрів в контексті проблеми підготовки студентів-музикантів до сценічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім розглянемо сутність феномену “психологічний бар'єр” з точки зору психології, оскільки це є прояв певного психічного стану (представлений у формі відчуттів, хвилювань, образів, понять і т. і.), в якому відображені якості об'єкту – обмежувати прояви життєдіяльності людини, ставати на заваді задоволення його потреб або реалізації творчих і професійних бажань, умінь та навичок.

У вітчизняній психологічній науці існує велика кількість поглядів на природу й розвиток бар'єрів у різних областях життєдіяльності людини, вони багатозначні та багатаспектні.

А.Л. Свенцицький визначає психологічний бар'єр як уявну індивідом перешкоду на його шляху досягнення мети, яка часто є причиною внутрішньо особистісних конфліктів і може сприяти виникненню станів фрустрації [12, 42].

Л.А. Карпенко характеризує психологічний бар'єр як “психічний стан, який проявляється в неадекватній пасивності суб'єкта, яка стає на заваді виконанню їм тих чи інших дій. Емоційний механізм психологічних бар'єрів складається з посилення від'ємних хвилювань і настанов-сорому, почуття вини, страху, тривоги, низької самооцінки, які асоціюються з поставленим завданням” [9, 176].

Психологічний бар'єр – у підручнику з психології Р. Немова, постає як внутрішня перешкода психологічної природи (страх, невпевненість, небажання і т. ін.), яка заважає людині успішно виконувати деякі дії [7].

Психологічний бар'єр визначається і як негативний вплив минулого досвіду, який перешкоджає розумінню і правильній оцінці ситуації, фактів, вибору способів дії, закономірностей, стратегії рішення проблеми [6].

Традиційно бар'єри представляються як внутрішні і зовнішні. До внутрішніх відносяться особисті якості студентів (тривожність, напруженість, замкнутість, агресивність, сором'язливість), до зовнішніх – складності соціального характеру (прогалини виховання, невдалий досвід емоційних та соціальних контактів) [2].

Б.Д. Паригін виділяючи внутрішні і зовнішні бар'єри, відзначав, що вони можуть бути станом і якостями особистості. Як особистісна якість психологічний бар'єр характеризується стабільністю проявів і залежить від особливостей характеру людини [8].

Але разом з тим, важливою є думка науковців, які вбачають у психологічних бар'єрах дуже важливі компоненти цілісної структури діяльності суб'єкта, які сприяють і впливають на його розвиток і становлення. Розглядаючи роль бар'єрів, Р.Х. Шакуров відзначив їх стабілізуючу і регулюючу функції в процесі життєдіяльності, а сутність бар'єру в його впливі – гальмуванні, стримуванні, протидії, блокуванні тощо. А зміни, які відбуваються в організмах під час зустрічі з перешкодою, сприяють мобілізації енергетичних і інших ресурсів. Дослідник підкреслює позитивний вплив перешкод на формування характеру, загартованість особистості [13].

Аналіз літератури надає певну інформацію про функції психологічних бар'єрів, які так чи інакше слід розглядати в процесі вивчення сценічних бар'єрів. Отже, функції психологічних бар'єрів розглянемо за Л.С. Виготським:

- творча – спрямована на подолання перешкод, сприяє творчій активності;
- розвиваюча – сприяє розвитку та формуванню особистості;
- стимулююча – активізує діяльність;
- захисна – спрямована на захист свідомості від травмуючих хвилювань, стану тривоги і дискомфорту;
- навчальна – формує навички долати труднощі;
- емоційна – формує вміння усвідомлювати свої психічні стани і причини їх виникнення;
- стабілізаційна – сприяє стабілізації емоційних та фізичних станів людини;
- функція гальмування – гальмує вольові та розумові процеси, стримує активність;
- адаптивна – встановлює відповідність між потребами індивіда і його можливостями з урахуванням конкретних умов;
- деструктивна – проявляється в незадоволеності самим собою, заниженою самооцінкою;
- консервативна – пов'язана з гальмуванням духовного потенціалу особистості, яка веде до

розвитку замкнутості, що стримує рішучість та енергію особистості [1, 528].

Розглянувши функції психологічних бар'єрів, можна зробити висновок про їх деструктивний та конструктивний вплив в процесі розвитку і становлення особистості.

Розглядаючи психологічний бар'єр в контексті сценічної діяльності студентів-музикантів, варто підкреслити чинники сценічного бар'єру. Їх у своїх дослідженнях визначила А. Саннікова. На думку автора, сюди входять певні якості, що характеризують ставлення особистості до себе: ступінь упевненості в собі, самооцінка, саморегуляція, самозвинувачення тощо. Нею і визначене поняття власне "сценічного бар'єру", котре розглядається як об'єктивне явище, що демонструє розбіжність цілей і результатів діяльності (невідповідність обраної моделі власної поведінки до реальної самопрезентації, невідповідність бажаних контактів з глядачами фактичній взаємодії з ними, невідповідність рівня власної досценічної підготовки реальному процесу виконавської діяльності) та як суб'єктивне явище, що виявляється в переживаннях різного роду, в основі яких – незадоволені потреби; емоційний, мотиваційний і когнітивний дисонанс (інконгруентність) [10].

Можна зауважити, що досить часто сценічний бар'єр може проявлятися як властивість особистості студента-музиканта, на відміну від актуальних, ситуативних переживань (короткочасних реакцій і станів). Але у своїх дослідженнях А. Саннікова розглядає сценічний бар'єр і як психічний стан, і як стійку рису особистості, котра має складну структуру, і на формально-динамічному рівні представлена комплексом показників, що відбивають його психологічну сутність (психофізіологічний показник, емоційний, когнітивний), конативний (поведінковий), контрольнорегулятивний, мотиваційно-ціннісний, ергічний (енергетичний) показник загальної схильності до "стоп реакції", композитна оцінка – індекс сценічного бар'єру) [11].

Розуміння сутності поняття бар'єру та володіння знаннями про функції психологічних бар'єрів дасть можливість викладачам використовувати їх у розвиваючих і виховних цілях, що уможливить попередження виникнення психологічних бар'єрів у різних сценічних ситуаціях; допоможе виявити перспективні утруднення в студентів у процесі сценічної діяльності; стане можливою більш ефективна організація взаємодії викладача і студента; також використання знань психологічного бар'єру в

якості педагогічного впливу на розвиток індивідуальності студента-музиканта.

Висновки з даного дослідження. Отже, ситуація публічного виступу розглядається як напружена і потенційно стресогенна. Психологічні бар'єри, що виникають під час виступу у студентів-музикантів, та нездатність студентів долати їх призводять до тривоги, побоювання, неспокою, скутості, невпевненості. Тому важливим є пошук ефективних заходів формування оптимального стану для успішної реалізації професійних завдань під час виступу. Перспективним напрямом подальшого дослідження є визначення педагогічних умов, які сприятимуть подоланню психологічних бар'єрів під час публічного виступу студентів-музикантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Выготский Л. С. История развития высших психических функций / Л. С. Выготский // Собрание сочинений: в 6 т. / отв. ред. А. В. Запорожец. – М., 1983. – Т. 3. – С. 528.*
2. *Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с.*
3. *Капустин Ю. В. Музыкант-исполнитель и публика / Ю. В. Капустин. – Л.: Музыка: Ленингр. отд-ние, 1985. – 160 с.*
4. *Коган Г. М. У врат мастерства. Работа пианиста / Г. М. Коган. – М.: Музыка, 1969. – 342 с.*
5. *Латіна Г. Оцінка стану сценічного хвилювання в музикантів-педагогів на етапі професійної підготовки [Електронний ресурс] / Г. Латіна // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2016. – № 3 (57). – С. 197–204. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_3_26.*
6. *Мухортов В. В. Психологические барьеры в изобретательстве: дисс. ... канд. псих. наук: 19.00.01 / В. В. Мухортова. – М., 1989. – 186 с.*
7. *Немов Р. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Р. Немов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 688 с.*
8. *Парыгин Б. Д. Социальная психология. Проблемы методологии, истории и теории / Б. Д. Парыгин. – СПб.: ИГУП, 1999. – 592 с.*
9. *Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / Ред.-сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – 416 с.*
10. *Саннікова А. О. Ставлення до себе осіб з різним рівнем сценічного бар'єру [Електронний ресурс] / А. О. Саннікова // Наука і освіта. – 2014. – № 11. – С. 137–144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_11_28.*

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФЕНОМЕНУ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ
ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МУЗИКАНТІВ ДО СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

11. Саннікова А. О. *Результати апробації оригінальної методики діагностики схильності особистості до переживань сценічних бар'єрів* / А. О. Саннікова // *Вісник Харківського національного університету. Серія "Психологія". Випуск 43. – 2010. – № 902. – С. 262–267.*

12. Свенцицкий А. Л. *Краткий психологический словарь* / А. Л. Свенцицкий. – М.: Проспект, 2009. – 512 с.

13. Шакуров Р. Х. *Барьер как категория и его роль в деятельности* / Р. Х. Шакуров // *Вопросы психологии. – 2001. – № 1. – С. 3–18.*

REFERENCES

1. Vygotskiy, L. S. (1983). *Istoriya razvitiya vysshikh psikhicheskikh funktsiy* [History of development of higher mental functions]. *Sobranie sochineniy: v 6 t.* [The collection of Works: in six volumes]. Zaporozhets, A. V. (Ed.). Moscow, Vol. 3, p. 528. [in Russian].

2. Zimnyaya, I. A. (1997). *Pedagogicheskaya psikhologiya* [Pedagogical Psychology]. Rostov-na-Donu: Feniks, 480 p. [in Russian].

3. Kapustin, Yu. V. (1985). *Muzykant-ispolnitel i publika* [A musician-performer and the audience]. Leningrad: Muzyka: Leningr. otd-nie, 160 p. [in Russian].

4. Kogan, G. M. (1969). *Uvrat masterstva. Rabota pianista* [At the gates of skill. The work of the pianist]. Moscow: Muzyka, 342 p. [in Russian].

5. Latina, H. (2016). *Otsinka stanu stsenichnoho khvyliuvannia v muzykantiv-pedahohiv na etapi profesiinoi pidhotovky* [An assessment of the state of the stage excitement of the musicians-teachers at the stage of professional training]. [Electronic resource]. The pedagogical sciences: a theory, history, and the innovative technologies. No. 3 (57), pp. 197–204. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_3_26. [in Ukrainian].

6. Mukhortov, V. V. (1989). *Psikhologicheskie*

barery v izobretatelstve [The psychological barriers of the invention]. Candidate's thesis. Moscow, 186 p. [in Russian].

7. Nemov, R. (2003). *Psikhologiya: Ucheb. dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy* [Psychology: the Textbook. for the studying at the higher educational institutions]. Moscow: Gumanit. izd. tsentr VLADOS, 688 p. [in Russian].

8. Parygin, B. D. (1999). *Sotsialnaya psikhologiya. Problemy metodologii, istorii i teorii* [Social Psychology. The problems of methodology, history and theory]. St.Petersburg: IGUP Publ., 592 p. [in Russian].

9. Karpenko, L. A. & Petrovskiy, A. V. (Ed.). (2007). *Psikhologicheskiiy leksikon. Entsiklopedicheskiy slovar v shesti tomakh* [The psychological vocabulary. The Encyclopaedic dictionary in six volumes]. Moscow: PYERSE, 416 p. [in Russian].

10. Sannikova, A. O. (2014). *Stavlennia do sebe osib z riznym rivnem stsenichnoho barieru* [An attitude towards oneself of people with different levels of the performing barrier]. [Elektronik resource]. Science and education. No. 11, pp.137–144. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_11_28.

11. Sannikova, A. O. (2010). *Rezultaty aprobatsii oryhinalnoi metodyky diahnostryky skhylnosti osobystosti do perezhivan stsenichnykh barieriv* [The results of approbation of the original method of diagnostics of the person's tendency to the experiences of the performing barriers]. A Bulletin of Kharkiv National University. Series "Psychology". Vol. 43, no.902, pp. 262–267. [in Ukrainian].

12. Sventsitskiy, A. L. (2009). *Kratkiy psikhologicheskiiy slovar* [A Short psychological dictionary]. Moscow: Prospekt, 512 p. [in Russian].

13. Shakurov, R. Kh. (2001). *Barer kak kategoriya i ego rol v deyatelnosti* [The barrier as a category and its role in the activities]. The questions of Psychology. No. 1, pp. 3–18. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.12.2017

“Щоб досягти мети, потрібно, насамперед, їти”.

“Хто споглядав велич природи, той і сам прагне до досконалості і гармонії. Наш внутрішній світ повинен уподібнюватися цим зразком. У чистій атмосфері все чисто”.

*Оноре де Бальзак
французький романіст і драматург*

